

Josep Pla: LES ILLES GREGUES
Una altra visió de Grècia

per Vicente Valero

Tan enamorats del llunyà —del llunyà físic i del llunyà metafísic—, els romàntics del Nord descobriren i engrandiren una Grècia tota poblada de fantasmes històrics, de ruïnes, d'insondables misteris i, en conjunt, d'innombrables bel·leses naturals. Mentre els arqueòlegs i els historiadors, en nom de llurs renovades ciències, reconstruïen, palm a palm, les ruïnes i la història de Grècia, els artistes tractaren de fer quelcom semblant amb un dels més fermes bastions de l'art de l'època: la imaginació, capaç de revelar prodigiosament i fins i tot d'explicar el món de l'invisible més enllà de les aparences de la realitat. Hom afegia a això una fàcil predisposició d'ànim envers l'evocació del pas anihilador del temps, la qual cosa contribuïa a donar suport literari a bona part de les lletres del segle XIX. Els resultats, com és clar, van ser força desiguals. I com que, òbviament, no era gens fàcil anar a Grècia, alguns no necessitaren anar-hi mai per escriure sobre ella pàgines admirables —Winckelmann,

Goethe, Nietzsche—. El cert és que, des de molt aviat, entre tots, convertiren Grècia en un *tema* més de la literatura i l'art, un tema susceptible, també des de molt aviat —degut, sobretot, als ineludibles imitadors—, dels tòpics més convencionals.

Des de llavors, es podria dir que no ha estat gens fàcil tornar a escriure sobre Grècia —malgrat la prolífica bibliografia existent—, i no solament per les dificultats que comporta l'emulació de l'inqüestionable llegat romàntic, sinó també per les delimitacions, freqüentment simplistes, que envolten una Grècia —una cultura irreductible— convertida arbitràriament en un *tema* artístic. Aquest és el motiu pel qual bona part de la poesia —posem per cas— que encara avui dia ens en parla i ens la descriu no pot destriar-se de l'imperi formal i espiritual del romanticisme i, molt sovint —i heus aquí un error de pes—, tampoc de les visions estretes provinents de tota fosilització d'un tema.

Eugeni D'Ors proposà una seriosa desintoxicació de tot postulat romàntic per acostar-se a l'autèntic sentir grec, a «l'esperit grec» i al classicisme, que l'autor del *Glossari* entenia com a forma encara vàlida d'humanisme. Tot i això, per a D'Ors, Grècia sembla sovint, continuar representant un *tema* més de l'art, ara tractat d'una altra manera, emblemàtica de la seva concepció de l'art mateix i de la seva tendència a retrobar la saviesa clàssica. No sempre té en compte, a més, que, en els seus millors moments, alguns d'aquests romàntics del XIX penetraren, amb notable agudeses, en aquella essencialitat del món hel·lènic, la qual, per cert, mai no ha estat descrita amb prou claredat.

Potser per la seva vocació filològica, Carles Riba és un dels poetes que millor han entès Grècia. Tradueix exquisidament Homer, però també Kavafis. El passat, però també el present, de Grècia s'entrecreuen a la poesia de Riba. Això ja és una novetat, i una novetat important. El *tema* creix i s'obre a noves perspectives de visió, en ser abordat ara amb el coneixement dels poetes grecs contemporanis, de la literatura neohel·lènica, decidida, des de Kostis Palamàs, a abandonar el vell somni de Hölderlin o de Shelley de tornar a l'Hèl·lade llunyana. Gràcies a ells, definitivament, gairebé un segle després, Grècia és molt més que un tema, molt més que un somni i molt més que un passat.

La importància d'*Illes mediterrànies*, en la seva part tercera, *Les illes gregues*, rau, precisament, en l'esforç que Josep Pla hi du a terme per tal d'oferir-nos la descripció d'una Grècia diferent, la del nostre present, sempre evocadora d'un passat esplendorós, però ara lliure del *tema* decimonònic, de tots els seus entrebancs. Lliure del tema, però no pas de la literatura. El que en definitiva ens ve a demostrar Pla amb aquest llibre —tot i que sense vanar-se d'allò— és que hom pot fer literatura sobre Grècia sense recórrer als tòpics més uniformes. És l'altra cara de Grècia: una Grècia que arriba fins a nosaltres no ja d'Alemanya o des de la literatura del XIX, sinó per les mateixes aigües de la ruta d'Ulisses, la identitat del Mediterrani i l'experiència. Per això, Pla es serveix d'un gènere ben freqüent entre els romàntics: el llibre de viatges, del qual era, com se sap, un bon mestre. Però, per demostrar també que el text és quelcom més que una descripció/guia per a la premsa —un treball periodístic—, Pla justifica el seu interès per les illes gregues d'una manera personal i convincent, que li permet de resoldre, alhora, la unitat de l'obra: la seva vocació insular. «L'únic que em podria justificar seria la meua pròpia manera d'ésser. Jo he estat sempre un illòman, un home fascinat per la vida de les illes —per la insularitat, per dir-ho ràpidament—. D'alguna manera —i en això coincidiria amb els romàntics—, és un espai ideal el que l'impulsa a viatjar i a descriure, però aquest espai sempre és real i no pas mític. I, pel fet de ser real, sempre oscil·lant, ple de llums i ombres. Les seves reflexions sobre la insularitat, sobre el caràcter psicològic dels illencs, són, potser, el millor del llibre. D'ací emana l'experiència i, per què no dir-ho, la saviesa. «La insularitat m'agrada per dues raons importants. La primera és perquè, a les illes, la comunicació amb els altres, l'acostament mutu, el diàleg humà, són molt més fàcils d'obtenir que en terra ferma. (...) Per altra part, la insularitat crea un estat d'esperit curiós: un estat d'esperit d'espera. A les illes s'espera sempre alguna cosa, hom té la impressió de viure en l'esperança. (...) Aquest clima d'espera m'agrada, perquè crea el sentit de la paciència —que en un cert aspecte és l'origen de la voluptuositat—, i sense aquesta virtut la vida seria encara més amarga». Jo

crec que aquesta actitud vocacional és el que impulsa Pla a escriure sobre una Grècia propera, gens estranya o esotèrica. De la mateixa manera que Kazantzaki afirmava que a Espanya se sentia com a casa seva, Pla hauria pogut dir el mateix respecte de Grècia. I no tant pels seus coneixements sobre la seva cultura —Pla insisteix, una i altra vegada, com si volgués afermar-se en la famosa sentència de Sòcrates, en la seva absoluta ignorància—, sinó per una afinitat evident: el Mediterrani. «Grècia és el mar» i és, diu també, «un món de l'esperit». Hi ha raons, doncs, per a la unitat espiritual, per a les afinitats naturals. I tal vegada sigui aquest el motiu principal pel qual Pla no es deixa commoure fàcilment davant els tòpics romàntics. Un darrer l'altre van desfilant davant la mirada, no tant positivista com indefectiblement escèptica, del l'autor.

No exempt d'ironia —tan afi sempre a tota manifestació d'escepticisme—, Pla enderroca, un per un, els tòpics que han convertit Grècia en un *tema* molt delimitat de la literatura europea. I comença confessant la seva incapacitat per als alts vols de la imaginació, a l'hora de contemplar i descriure els immensos camps de ruïnes de les illes de Delos o de Creta, on no hi pot veure res més que el que hi ha. «...jo no tinc l'esperit gaire propens a comprendre les coses il·limitades. (...) Jo ja comprenc que —parlant en general— en el món de la nostra cultura tot consisteix a tenir més pretensions que les que pot tenir el cos humà. Ara, el meu esperit no ha seguit mai aquesta tendència. La meua imaginació ha estat nul·la, o molt escassa.» Això no vol dir —pensem, sobretot, que es tracta d'una afirmació de caire estètic, realista i antiromàntic— que l'emoció sigui absent en aquestes contemplacions i descripcions. Tot home sensible emmudeix davant unes ruïnes. Pla descriu la seva epidèrmica visió davant les ruïnes —una emoció controladíssima—, però amb paraules que cap poeta romàntic no hagués arribat a dir: «la història d'aquesta aglomeració —probablement com totes les històries— fa posar pell de gallina». D'altra banda, la destrucció duta a terme pel temps no el commou tant com la destrucció humana. «Grècia ha estat devastada i depredada en termes fabulosos, i Rodes especialment. (...) Vaig veure tantes ruïnes, una destrucció tan immensa d'obres de tot ordre, de vegades de prodigioses obres d'art, que vaig arribar a la convicció que afegir a les destruccions normals de la naturalesa les destruccions humanes voluntàries és una mostra indefectible de salvatgeria humana. (...) Per a mi la principal lliçó de Grècia ha estat aquesta.» En conseqüència, també és obvi que, més que no pas la història antiga —indòcil a la seva imaginació—, a Pla el commou la més recent història de Grècia, la de les seves borrascoses relacions amb els seus veïns turcs i italians. Aquestes conviccions enllacen amb d'altres no menys interessants reflexions sobre el fenomen del turisme. «El turisme i la densitat humana ho van arrasant tot i substituint les grans personalitats populars, espontànies, directes i intel·ligents, per la mediocritat general progressiva, envasada, crematística i moralitzant —allò que els economistes en diuen llocs de treball». Aquesta consciència crítica que apunta entre les pàgines del llibre pren especial importància quan arriba l'hora de jutjar dos aspectes ineludibles de Grècia, que amb el temps han anat també dibuixant-se com a tòpics. El tan debatut ordre clàssic, principi harmònic que abastarà tant l'essència de l'art antic com la del mateix esperit de l'home, i la no menys debatuda, interpretada i reinterpretada mitologia. L'escepticisme crònic de Pla qüestiona el primer, sens dubte perquè

no pot admetre una història de la humanitat dividida en edats —d'or, d'argent, etc.—, distribuïdes en successió diacrònica, sinó que més aviat les entén de manera sincrònica: totes les edats es donen sempre al mateix temps, amb la qual cosa destrueix l'espai ideal-mític desitjat pels romàntics. «No he cregut mai en la Grècia de color de rosa, en el sistema de regles, preceptes i reglaments inexorables». Quant al segon, el de la mitologia, tampoc no es mostra menys escèptic: «Tinc l'esperit poc sensible a la mitologia». Sens dubte, però, Pla considera ací la mitologia com a element ornamental. No es tracta de minimitzar la importància del mite com a molla fonamental que és el món mediterrani, sinó que, tan sols, no ho ha arribat a entendre en profunditat, sens dubte perquè el que sol predominar —el que s'acostuma a escriure— en esguard a aquest tema és la confusió, el desconeixement i els prejudicis de tota mena, morals i religiosos. Explicar-se i explicar als altres Grècia d'ençà de la mitologia és encara avui una tasca arriscada.

Arribat a aquest punt, potser hom es preguntarà —els lectors han participat tant o més que els escriptors en la permanència dels vells tòpics—, si, per ventura, Pla no ha perdut el temps en el seu viatge a Grècia. Jo no crec, tanmateix, que aquesta sigui una visió empobrida. I, de cap de les maneres, no gosaria d'afirmar que es tracti d'una visió antipoètica, o que a un poeta li hauria estat impossible de mantenir. Em sembla, més aviat, que seria empobrir la poesia tot assignant-li, com a característica inherent, la pervivència dels tòpics o l'audàcia d'una imaginació tancada al present o fàcil a l'anacronisme. Si finalment l'experiència —la mediterraneïtat assumida, en aquest cas— és la que

dóna lloc a una possible emoció en l'art, a ella ens haurem d'atenir. La resta, avui —i sobretot quan en vers o en prosa hom escriu sobre Grècia— esdevé, freqüentment, un esteticisme buit, o un extravagant esnobisme.

Josep Pla contempla Grècia amb el mateix interès, atret amb la mateixa força, com ho feren els primers romàntics del Nord. I Grècia es mostra davant els seus ulls amb la mateixa bellesa. Díficilment, però, pot descriure's de la mateixa manera. I tot i que Grècia continua sent un país i una cultura llunyana —fonamentalment pel seu idioma—, no hi ha raons de pes per no poder abordar-la des de noves i més amples perspectives. La de Pla, crec que és prou clara. D'una banda, com a escriptor, la de tractar de desmitificar un món que és irreductible i que ha estat convertit, al llarg de quasi dos segles, en un *tema* més de la literatura i l'art, i, doncs, susceptible dels tòpics més convencionals. Pla es mostra escèptic davant allò que els homes han anat construint i imaginant sobre Grècia, però no pas davant la seva bellesa, una bellesa natural que no admet tòpics. D'altra banda, la de l'home serè, conscient, en la seva maduresa, de la seva identitat, de les seves arrels, que comprèn que, com digué un dels més importants poetes grecs d'aquest segle, Odiseas Elitis, ser grec o ser mediterrani «significa sentir i reaccionar d'una determinada manera, ni més ni menys», i tot d'acord amb aquesta definició s'acosta a aquest mar, a aquestes illes, no ja com a estranger del Nord exaltat —lícitament— per la seva troballa, sinó com qui torna a casa seva, i la sent ultratjada de vegades, sorprenent d'altres, bellíssima i estimada sempre.

VICENTE VALERO